

EGIPATSKA CIVILIZACIJA

Povijest Egipta proučava pomoćna znanost poznata pod nazivom "**Egiptologija**", a počeci joj sežu na kraj 18.st. kada je Napoleon u svoj pohod na Egipat poveo i znanstvenike. Jedan od njih, **Jean Francois Champollion**, uspio je dešifrirati egipatsko pismo – **hijeroglif**, koristeći se pronađenom kamenom pločom, tzv. "**ploča iz Rosette**" na kojoj je isti tekst zabilježen *hijeroglifima, demotskim pismom i alfabetom*.

Temeljni izvor za egipatsku povijest je lista vladara koju je sastavio egipatski svećenik **Maneto** (4/3 st. B.C.), a on je podijelio egipatsko kraljevstvo na 30 dinastija i nekoliko većih razdoblja (*Arhajsko razdoblje; Stara Država; Prvo međurazdoblje; Srednja Država; Drugo međurazdoblje i Nova Država*). Pisao je na grčkom jeziku za potrebe Makedonaca koji su zavlitali Egipatom (Aleksandar Veliki).

„Dar Nila“

Rijeka Nil je najvažnija i najupečatljivija karakteristika Egipta, bez nje život bi na tom prostoru bio gotovo nemoguć. Ljude je od ranih dana fascinirala činjenica da Nil teče oko 7.000 km kroz pustinju, a istovremeno donosi ogromne količine vode neophodne za život.

Slika 2: Nil kao žila-kucavica Egipta. Osigurava plodnu zemlju i služi kao glavna transportna ruta.

lakoću ploidbe u tom smjeru, a istodobno glavni vjetrovi pušu prema jugu, što osigurava brodovima mogućnost ploidbe kontra struje. Nije stoga čudno što se uz stari Egipat dodaje naziv "*dar Nila*", kako je to spomenuo **Herodot**. Egipat je bio znatno izoliraniji od ostalih starih civilizacija, posebno onih u Mezopotamiji. S dvije strane je okružen pustinjom, koja prema svojim karakteristikama služi kao prirodna obrambena barijera, a na gornjem toku Nila počinju njezini **katarakti**, odnosno brzaci, pa je upad i sa te strane otežan. Kao rezultat takve izoliranosti, egipatska civilizacija mogla se slobodnije razvijati bez straha od osvajača, ili miješanja kultura što je karakteriziralo civilizacije Mezopotamije, ali je istovremeno razvilo jaku *ksenofobiju* (strah od stranog utjecaja) među Egipćanima.

Slika 1: Kamen iz Rosette na kojem su zapisana djela faraona Ptolomeja (2.st.B.C.) na tri različita pisma, što je omogućilo konačno dešifriranje hijeroglifa. Bez tog kamena značenje tekstova antičkih Egipćana možda bi još uvijek ostala zagonetka.

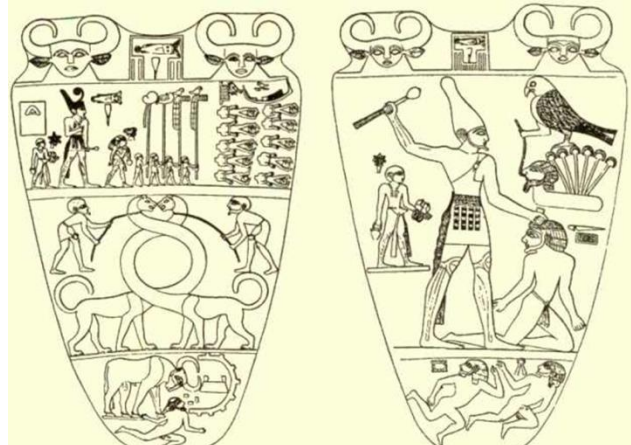
Za razliku od Eufrata i Tigra, **Nil** je vrlo pouzdana rijeka, koja je svoje obale naplavlivala u vrijeme kada je to najpogodnije za poljoprivredne aktivnosti – naplavljuje u lipnju, a voda se povlači tijekom listopada. Tijekom tog razdoblja poplava, Nil za sobom ostavlja bogati sloj plodne crne zemlje u pravo vrijeme za zimsko sisanje žitarica. Nil je osiguravao Egipćane i sjajnom mogućnošću komunikacije i transporta. Rijeka teče prema sjeveru i osigurava

Za razliku od naroda Mezopotamije, Egipćani su bili vrlo **optimistični** po pitanju svoje sudbine. Vjerovali su da su blagoslovljeni od svojih bogova, koji im šalju tako redovite poplave i plodnu zemlju. Naravno da su u takvim uvjetima stvorili fantastične slike o zagrobnom životu koji ih čeka, a koji će biti još ugodniji nego ovaj trenutni. U Mezopotamiji su zato nastali prvi zakoni, da bi na umjetni način stvorili red iz kaosa, a Egipćani su jednostavno održavali taj svoj stečeni red, pa im zakoni nisu bili potrebni, jer zašto mijenjati nešto što je tako savršeno uspostavljeno.

Prednastičko razdoblje i Stara Država (3100 – 2200 B. C.)

U vrlo ranoj fazi u dolini Nila počinju se stvarati seoske zajednice, koje iskorištavaju plodnu crnu zemlju (*kemet*) bogatu svime potrebnim za opstanak čovjeka. Već od samih početaka ljudi su se počeli udruživati, kako bi spojili snage za reguliranje voda rijeke Nil. Takve najstarije organizirane zajednice, kojima je glavna svrha bila povezana s poslovima irigacijskog sustava poznate su pod nazivom **nomi**, a na čelu im je bio **nomarh**. Svaki nom imao je svoje ime i svoje božanstvo, što će kasnije doprinijeti bogatstvu egipatske religije. S vremenom nomi se ujedinjuju u dva kraljevstva na koja je bio podijeljen prednastički Egipat - **Gornji Egipat** (uz dolinu Nila, uzvodno) i **Donji Egipat** (uz deltu Nila).

Menes (poznat i po imenu **Narmer**) kao vladar Gornjeg Egipta, ujedinio je oko 3100 B.C. Gornji i Donji Egipat te utemeljio svoju prijestolnicu u **Memfisu**. Uskoro je cijela zemlja centralizirana

Slika 3: Paleta za šminkanje kralja Narmera. Ova paleta predstavlja i najstariji izvor koji nam govori o ujedinjenju Egipta. Na ovom, gotovo stripovskom uradku vidi se vladar Gornjeg Egipta, koji na glavi ima bijelu krunu, kako toljagom mlati vladara Donjeg Egipta, kojemu je iznad glave simbol Delte Nila-biljka papiрус. S druge strane već vidimo kako je pobjednik preuzeo crvenu krunu Donjeg Egipta i pregledava dekapitirane neprijatelje.

Slika 4: Stepeničasta piramida u Sakkari. Imhotep, savjetnik kralja Djosera iz III dinastije, projektirao je i izgradio prvu piramidu u Sakkari, koja još pokazuje utjecaj zigurata s područja Mezopotamije, ali za razliku od zigurata, koji su građeni od cigle, piramide su građene kamenom.

u rukama kralja koji je uživao vlast kakvu je danas teško zamisliti. Dok su narodi Mezopotamije vjerovali da su njihove kraljeve bogovi izabrali kao svoje svećenike, Egipćani su bili uvjerenja da njihovi kraljevi **jesu bogovi**, koji su dužni održavati red, istinu i pravdu. Takav oblik vlasti u kojem je vladar bog naziva se **teokratska monarhija**. Kraljevi su u doba Stare Države predstavljani kao sinovi tada glavnog boga – **Raa** ili *boga Sunca*. Za života kralj je bio **Horus** (*bog Neba*), a nakon smrti postaje **Oziris** (*bog Podzemlja*). Ispod kralja bila je hijerarhija svećenika i činovnika – od guvernera provincija do lokalnih skupljača poreza. Sastav egipatskog društva popunjavali su radnici, seljaci i robovi.

Kraljevima-bogovima osiguravao se ugodan boravak u zagrobnom životu u

sve monumentalnijim grobnicama. Počelo se jednostavnim mastabama, a nastavilo s golemim piramidama. **Piramide** su postale spomenici njihove slave i besmrtnosti sve do danas. Stara Država dosegla je svoj vrhunac u vrijeme **IV dinastije**, a simbole tadašnjeg bogatstva i moći predstavljaju kraljevske piramide, na lokalitetu **Giza** (blizu današnjeg Kaira): **Keopsova** (najveća kamena građevina – 147m, potpuno savršenih proporcija), **Kefrenova** i **Mikerinosova**, a pokraj njih stoji **Velika Sfinga** kao čuvarica grobnica, vjerojatno predstavlja Kefrena. Na izgradnji piramida radili su seljaci prije sezone sijanja žitarica, kada je Nil naplavljavao, pa su bili slobodni (eto, da im ne bude dosadno).

Slika 4: Velika ili Keopsova piramida. Savršenstvo egipatskog graditeljstva. Gradnja ovakvih piramida bila je strahovito skupa i dugotrajna. Najčešće bi kralj naredio početak gradnje grobnice na samom početku vladanja, kako bi ona bila gotova dok je još živ.

Srednja Država (2200 – 1600 B. C.)

Stara Država završava u anarhiji koja je u egiptologiji poznata kao **Prvo Međurazdoblje**. Golemi troškovi uzrokovani gradnjom piramida, ali i nekim lošijim vladarima pred kraj Stare Države doveli su do propadanja

centralne uprave, a istovremeno jačaju lokalni upravitelji (nomarsi), koji postaju gotovo pa samostalni vladari na svojim područjima. Krizu su dodatno produbljivali i upadi stranaca iz Delte (sinajski beduini). A općem kaosu pridonijela je i klimatska promjena, koja je

Slika 5: Hram Amona u Karnaku. U stvari to je veličanstven kompleks hramova koji se alejom sfinga spajaju s drugim kompleksom hramova u Luxoru. Svaki vladar je nešto nadograđivao, tako da se hramski kompleks gradio od Stare do Nove Države.

uzrokovala velike suše, pa više nije bilo bogatih naplavina Nila, što je uzrokovalo propast usjeva, pojavu gladi i očajničku potragu za hranom. Zbog takvih događanja, u to će vrijeme nastati tzv. **literatura krize**, ali o tome nešto više u nastavku teksta.

Uređenu situaciju ponovno uspostavljaju kraljevi **XI dinastije**, kojima je centar grad **Teba** i to uz pomoć moćnog *tebanskog svećenstva*. Vrhovni bog u Tebi bio je **Amon** (*nevidljivo sveprisutno*

božanstvo), koji se (da bi cijeli Egipat bio zadovoljan) udružuje sa bogom Sunca Ra, te tako nastaje novi nacionalni bog u Egiptu – **Amon-Ra**, koji će ostati glavno božanstvo u Egiptu sve do kraja. U njegovu čast vladari Srednje Države počeli su izgradnju veličanstvenog hrama

u **Karnaku**, a štovanje novog boga izraženo je i u imenima vladara XII. dinastije, kada čak četvorica kraljeva nose ime **AMENemhet**.

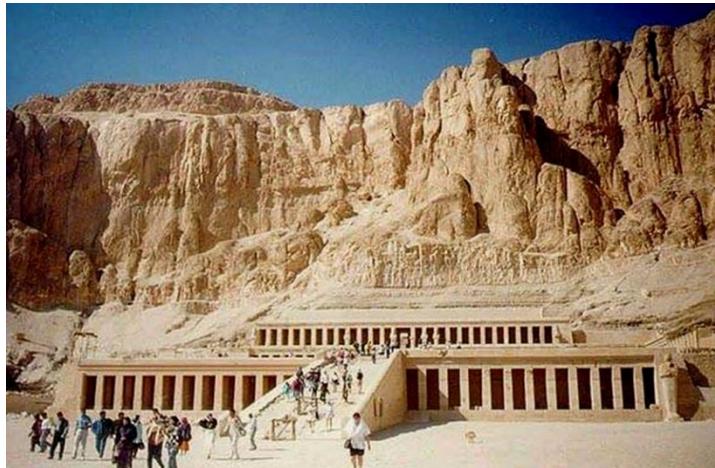
Tijekom Srednje Države vladari su se posvetili jačanju cjelokupnog egipatskog gospodarstva, a naročito poljoprivrede. S tim u vezi započelo je uređenje i kultiviranje golemog močvarnog prostora – **oaze Fayum**, pa je taj prostor doprinio većoj proizvodnji hrane u Egiptu. Istovremeno Egipat se polako otvara prema okolnom svijetu, pa kreću trgovačke aktivnosti prema Palestini, Siriji, Kreti, Cipru, a kralj XII dinastije **Sesotris** čak je poduzeo i lagane osvajačke pothvate, prema Palestini i Nubiji (prostor uzvodno Nilom prema jugu). Kako se Egipat sve više pretvara u klasičnu monarhiju, tako i njegovi vladari mijenjaju **sistem naslijeđivanja** vlasti, pa od Srednje Države kralj još za života uvodi svog sina u vladarske poslove i imenuje ga svojim nasljednikom.

Postojanost Srednje Države razorena je upadom **Hiksa** u 18.st.B.C.. Povjesničari još nisu u potpunosti sigurni tko su bili Hiksi (*tako su ih Grci nazivali*), a sami Egipćani nazivali su ih "*kraljevi-stranci*". Pretpostavlja se da su bili zapadnoazijski narod sa prostora Palestine i Sirije. Vladavina Hiksa trajala je od **XII – XVIII dinastije** i to se razdoblje u egipatskoj povijesti naziva **Drugo Međurazdoblje**. Hiksi su bili vrlo pristojni osvajači koji su štovali egipatske bogove, gradili im hramove ....., ali bili su nepoželjni samo zato što su stranci. Egiptu su donijeli i naprednu vojnu tehnologiju, prije svega bojna kola koje vuku konji, modernije lukove i strijele što je kasnijim egipatskim vladarima omogućilo vođenje ofenzivne politike.

Nova Država (1600 – 1000 B. C.)

Od **XVIII dinastije** vladari iz Tebe uspostavljaju ponovno centralnu vlast i organiziraju Egipat kao vojnu državu. Proširili su vlast prema Maloj Aziji, gdje su došli u sukob sa drugim velikim kraljevstvom razdoblja Brončanog doba – Hetitima. Faraoni Nove Države nisu se više uzdali u geografsku izolaciju, da bi osigurali kontinuitet Egipta, već su se aktivno uključili u ofenzivne ratove ne bi li tako stvorili teritorijalne barijere između Egipta i potencijalnih osvajača. Osvajačka politika ipak će donijeti velike promjene Egiptu, jer će utjecaj s područja *Plodnog polumjeseca* ući u Egipat. Egipćani će se susresti s novim jezicima, religijama, ..., velika bogatstva doći će ponajviše u ruke svećenicima velikih hramova, koji će postati bogati kao faraoni i sl.

Iz doba XVIII dinastije potječe i jedna od najpoznatijih vladarica u povijesti – **Hatšepsut**, koja je na vlast došla državnim udarom, uz pomoć svećenstva, a sve je opravdavala tvrdnjom da je to bila

želja njezinog oca, tj. boga Amona koji je navodno, jedne večeri posjetio njezinu mamu...(ostalo ćete saznati na zdravstvenom odgoju). Nije vodila ratove, što je bilo

Slika 5: Hram Hatšepsut u Deir el-Bahri. Ovaj hram je trebao pokazati svu njezinu veličinu i moć, te je zaista impresivan. Sastoji se od dva trijema: Trijem božanske Hatšepsut (gdje je slikovni opis njenog božanskog začeca i rođenja; te Trijem ekspedicije u Punt (koji daje prikaz pristiglih bogatstava iz njezinih trgovačkih ekspedicija). Inače, Hatšepsut je bila kćer Tutmozisa I, a udala se za njegovog sina Tutmozisa II (kojeg je imao s drugom ženom), a on je pak sa ženom iz harema imao sina Tutmozisa III koji je bio legalni nasljednik prijestolja, ali mu je Hatšepsut otela vlast.

karakteristično za vladare Nove Države, ali ona je ipak bila žena, a egipatska pravila nisu dozvoljavala da žena stoji na čelu vojske. I bez ratova napravila je puno po pitanju egipatske

ekspanzije, naime, poduzimala je česte trgovačke ekspedicije, posebno u **Punt** (vjerojatno današnja Somalija). Punt je za Egipćane bio **Orient** – *mitska zemlja blagostanja odakle su stizali mnogi proizvodi koje Egipćani nisu poznavali.*

Slika 6: Opušteni obiteljski portret Aknatona, Nefertiti i njihovih troje djece. Oboje imaju kraljevski uređene frizure, što sugerira priličnu jednakost, a to je bilo dosta neobično i zato takva činjenica ide u prilog onima koji tvrde da je Nefertiti u stvari bila "gazda u kući." Sunčev disk je nad njima, i svojim zrakama im daje blagoslov, a oni to prenose na ostali narod.

su oni osiguravali besmrtni život, naravno za dobru lovu. U takvim uvjetima pojavio se momak koji je sve te tendencije želio promijeniti. Amenofis IV, želio je odbaciti sva božanstva u cijelom Egiptu, i uvesti štovanje jednog boga, kojeg je nazvao **Aton** – **sunčev disk**. Sam faraon je promijenio ime u **Aknaton** (slava Atonu), a njegova prekrasna žena **Nefertiti**, za koju se sumnja da je igrala značajnu ulogu u stvaranju kulta Atona, mijenja ime u Nefernefruaton (*najljepše od najljepšeg je Aton*). Centar vladavine preseljen je iz Tebe u novo podignuti grad **Aketaton** (*Atonovo obzorje*). Svoje podanike slao je širom Egipta da sa spomenika brišu Amon-Raovo ime, jer sada je *Aton stvoritelj svega, a sam faraon je njegov sin*. Mnogi su se povjesničari pitali koji su motivi bili glavni za takvu dramatičnu vjersku inovaciju, jer je Aknatonova

vjerska reforma vodila prema monoteizmu, što baš nije uobičajena stvar tog vremena. Da li je Aknaton bio pod utjecajem Židova koji su boravili u Egiptu? Da li je razlog bio političke naravi, tj. nastojanje da se takvom vjerskom politikom umanjiti moć Amonovog svećenstva? Ili je

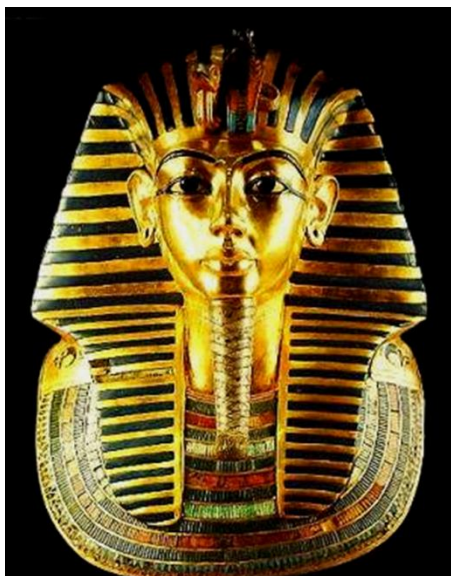
Slika 6: Tutankamonova grobnica. Tutankamon vjerojatno nije bio svjestan da će gotovo 3000 g. nakon svoje smrti biti rijetki sretnik među svojim kolegama čija grobnica nije bila opljačkana. Howard Carter je u grobnici našao sjajne stvari, a pronađeno bogatstvo danas popunjava nekoliko prostorija Egipatskog muzeja u Cairu. Tutankamon je bio pokopan u zlatnom sarkofagu, koji je bio smješten u još tri prekrasno dekorirana drvena sarkofaga. Uokolo je bilo bogatog namještaja, oružja, kola, igračaka i društvenih igara.

izgradnjom veličanstvenog hrama u **Dolini kraljeva (Deir el – Bahra)**.

Nakon njene smrti **Tutmozis III** dao je izbrisati njeno ime sa svih spomenika. Sam Tutmozis III poznat je po brojnim (17) *vojnim ekspedicijama*, nakon čega se Egipat proširio na Siriju i Palestinu, a Tutmozis III postao najmoćniji vladar svijeta.

Tijekom Nove Države, tradicionalni odnos između kralja-boga i njegovog svećenstva počeo se mijenjati. Amonovi svećenici postajali su sve bogatiji i moćniji, a svećenicima Ozirisa popularnost je posebno rasla kod bogatijih Egipćana, kojima

možda faraon malo "otišao na kvasinu"? Vjerojatno nećemo nikada saznati njegov glavni motiv, ali su posljedice zato poznate. U svojoj vjerskoj zanesenosti, zanemario je državnu politiku, što su najbolje iskoristili Hetiti i zauzeli mnoga područja u Siriji. Reformirana religija umrla je zajedno sa Aknatonom, a sljedeći faraon, i Aknatonov zet to najbolje pokazuje promjenom imena **Tutankaton** u **Tutankamon**, a centar uprave ponovno je vraćen u Tebu i time Amon-Raovo svećenstvo opet preuzima vodeću ulogu u Egiptu. Aknatonovo i Atonovo ime brisano je sa spomenika, a sam Aknaton u egipatskoj predaji ostao je poznat kao "kriminalac iz Aketatona".

Slika 7: Poznata Tutankamonova zlatna maska

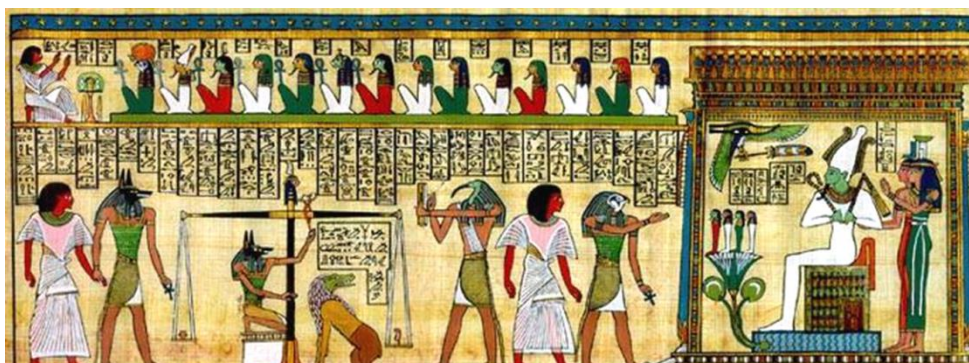
Tijekom Nove Države mnogi su faraoni pokapani u pustinjskoj dolini poznatoj kao **Dolina Kraljeva**. Ove grobnice bile su preveliko iskušenje za kasnije pljačkaše grobnica, jer je bilo poznato da je s faraonima pokapano i ogromno bogatstvo. Britanski arheolog **Howard Carter** otkrio je 1922. nedirnutu grobnicu mladog faraona **Tutankamona**, i ostao zapanjen njezinim bogatstvom, jer mladi faraon je imao sreće pa njegovu grobnicu pljačkaši nikada nisu otkrili. Ako uzmemo u obzir da je Tutankamon bio mlad (18 g.) i ne pretjerano značajan vladar, možemo samo zamisliti kakva su bogatstva popunjavala grobnice najvećih faraona, kao npr. Tutmozisa III ili Ramzesa II.

Sređivanje stanja i uzlet Nove Države događa se u vrijeme **XIX dinastije** i faraona **Ramzesa II**. U njegovo vrijeme dogodila se provala Hetita iz Mezopotamije u Palestinu i Siriju, dakle egipatske teritorije.

Ramzes II je osobno stajao na čelu vojske koja se suprotstavila Hetitima u velikoj **bitki kod Kadeša** (13.st.B.C.). Sukob je završio bez pravog pobjednika, tako da su obje strane bile primorane na kompromisni dogovor oko podjele interesnih sfera. Taj dogovor između Egipćana i Hetita značajan je kao **prvi zabilježeni diplomatski sporazum**. Primirje s Hetitima omogućava Ramzesu II da vrijeme i bogatstvo troši na graditeljske pothvate, pa je iza sebe ostavio neke od najmonumentalnijih građevina egipatske prošlosti. U **Karnaku** (blizu Tebe) dao je sagraditi dvoranu stupova posvećenu Amon-Rau, a u **Abu-Simbelu** sagradio je hram usječen u živoj stijeni posvećen Ramesidima.

Egipatska religija

Velika pobožnost uvelike je diktirala način života običnog Egipćanina, jer bez vjerovanja u božansku dimenziju svojih kraljeva teško bi podnosili

Slika 8: Scena iz Knjige mrtvih koja prikazuje Posljednji sud i Vagu istine. Anubis, gospodar svijeta mrtvih, sa glavom šakala dovodio je i vagao srca pokojnih na Posljednjem sudu. Na vagu se stavljalo pero istine božice Maat i srce pokojnika. Ako bi srce pretegnulo znači da se osoba ogriješila tijekom života, pa bi to srce pojeo Ammut (lav, krokodil i nilski konj), a duša bi bila osuđena na vječno lutanje. Sve zapisuje bog Thot, a predsjedja Oziris, gospodar zagrobnog života.

mnoge javne obveze, a posebno gradnju piramida. Usprkos raširenom mišljenju da su

piramide gradili robovi, u stvari su ih gradili obični ljudi za svoga kralja, odnosno boga (kao što su stoljećima kasnije kršćani darovali vrijeme i novac za izgradnju velebnih katedrala).

Egipćani su od početka stvaranja svoje civilizacije uvjerenja da bogovi kontroliraju sva prirodna događanja, zato nije čudno što već prvi nomi imaju mnoštvo bogova, a spajanjem noma i stvaranjem jedinstvenog Egipta, Egipćani nisu brisali bogove nego su ih samo pridodavali, pa se kod njih događa da imaju nekoliko bogova za istu pojavu. Tijekom trajanja bogate egipatske civilizacije nije se prestajalo sa dodavanjem novih božanstava, kao što je npr. božanstvom postao **Imhotep**.

Slika 7: Primjer egipatskog razmišljanja o zagrobnom životu. Bogata obitelj nalazi se na izletu u lovu na ptice, gdje svatko nalazi svega u izobilju, što je u stvarnom životu gotovo nemoguće. Ispod čamca plivaju ribe tako debele da to spada u ribički raj. Čak i obiteljska mačka ulovi tri ptice odjednom.

blata. Nezaobilazna priča u sklopu egipatske religije je **mit o Ozirisu, Izidi i Horusu**. Prema mitologiji, Oziris je vladao Egiptom sve dok ga njegov ljubomorni brat Set nije ubio, a njegovo tijelo raskomadao i pobacao širom Egipta. Ozirisova žena i sestra sakupila je komadiće Ozirisova tijela i povratila ga u život. Uspjela je preuzeti njegove životne sokove, te na taj način roditi Horusa, koji je postao osvjetnik svog oca i protjerao Seta u pustinju. Kako Oziris više nije mogao vladati među živima, postaje bog zagrobnog života i sudac na drugom svijetu (u tome zamjenjuje Anubisa), a prema njegovoj životnoj priči svaki egipatski kralj nakon smrti postaje Oziris, dok živi kraljevi predstavljaju Horusa.

Za razliku od naroda Mezopotamije, Egipćani su živo vjerovali u **zagrobni život**. Svi kraljevi i moćniji svećenici gradili su si grobnice te ih ukrašavali slikama i svetim tekstovima i punili ih dragocjenostima koje će koristiti na drugom svijetu. Posebno su brinuli za tijelo nakon smrti, pa su zato razvili postupak **balzamiranja** (*mumije*). Vjerovali su da kada tijelo umre ono

oslobađa dušu **ka**, koja iako besmrtna ima potrebu za hranom i pićem pa se mora vratiti u tijelo, a osim toga bez tijela, **ka** je osuđena na vječno lutanje. U početku balzamiranje su si mogli priuštiti samo kraljevi, njihova obitelj i moćniji svećenici, ali od vremena Srednje Države zagrobni život se demokratizirao, tj. svatko tko je mogao platiti **zagrobne tekstove**,

Najvažniji egipatski bog bio je **Ra**, sunce, koji je kasnije povezan s nebeskim bogom Amonom u **Amon-Ra**, ali je osim njega postojalo mnoštvo božanstava u ljudskom, životinjskom ili mješovitom obliku. Osim Ra važniji bogovi su još bili: **Thot** – bog Mjeseca, mudrosti i znanosti, koji je prikazivan s glavom ptice ibis; **Nut** – božica Neba; **Ptah** i **Atum** – bogovi Stvoritelji; **Hator** – božica ljubavi i plodnosti s glavom krave; **Khnum** – stvoritelj čovjeka na lončarskom kolu iz nilskog

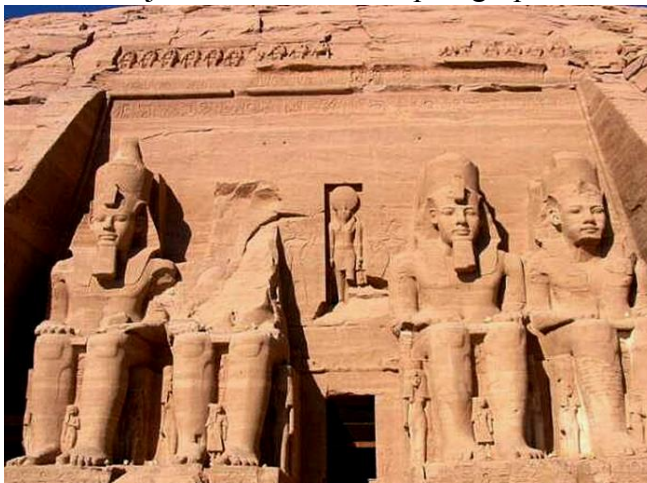
Slika 9: Skarabej. Egipćani su skarabeja poistovjećivali sa suncem, tj. da ovaj mali kukac ponavlja putovanje sunca. Slično Suncu koje putuje po nebu zračeći svjetlost i toplinu, stvarajući uvjete za obnavljanje života u svemu postojećem, kuglicu s jajima skarabej kotrlja s istoka na zapad sve dok zameci ne sazriju i ne dođu na svijet. Zbog toga su skarabeja Egipćani sahranjivali s pokojnikom.

(*molitve i rituali koji su bili ključ za vječni život*) mogao je provesti zagrobni život kao bog, tj. postati Oziris. Umjesto balzamiranja tijela, koje je i dalje bilo strašno skupo, koristile su se ušabti ili šabti figurice kao zamjena za tijelo. Zbog procesa balzamiranja Egipćani su jako dobro proučili ljudsku anatomiju, pa su napravili zavidne rezultate u napretku medicine.

Umjetnost i znanost

Egipćani su bili sjajni graditelji, arhitekti i inženjeri. Savršenstvo su postigli posebno u gradnji kamenom. Osim piramida posebno bi se mogli izdvojiti kameni hramovi iz Nove Države od kojih je najpoznatiji Ramsesov hram u **Abu-Simbelu**, izdubljen u živoj stijeni, ispred kojeg su četiri kolosalna kipa **Ramesida**, naravno tu su već spomenuti hramovi bogu Amonu u Karnaku i Luxoru, te hram kraljice Hatšepsut u Deir el-Bahri.

Gradnja hramova pogotovo se intezivira od vremena Srednje Države, kada utjecaj svećenstva postaje sve veći, a posebno se to odnosi na Amonovo svećenstvo iz grada Tebe. Važan i česti dio egipatskog hrama bio je obelisk, odnosno visoki, elegantni stup s piramidalnim završetkom. Takvi su stupovi izgrađeni od jednog komada kamena, a njime se željelo prikazati božansku moć, jer obelisk simbolizira spuštanje sunčeve zrake na zemlju.

Slika 8: Hram u Abu - Simbelu koji je dao sagraditi Ramses II. Cjelokupni hram je u XX st. uz financijsku podršku UNESCO-a prebačen na višu razinu zbog gradnje Asuanske brane na Nilu.

Gradnja hramova pogotovo se intezivira od vremena Srednje Države, kada utjecaj svećenstva postaje sve veći, a posebno se to odnosi na Amonovo svećenstvo iz grada Tebe. Važan i česti dio egipatskog hrama bio je obelisk, odnosno visoki, elegantni stup s piramidalnim završetkom. Takvi su stupovi izgrađeni od jednog komada kamena, a njime se željelo prikazati božansku moć, jer obelisk simbolizira spuštanje sunčeve zrake na zemlju.

Egipatska literatura bila je poznata po svojoj različitosti, od religijskih tekstova do pravih književnih djela. Doba kriza u vrijeme Srednje Države uzrok je nastanku specifične " *literature krize* ", kada su nastala tri poznata teksta: "*Žalopojka Ipu-ura*"; "*Razgovor očajnika sa svojom dušom*" i "*Proročanstva Nefer-rohua*". U Egiptu su nastali i najstariji zapisi pravih priča i bajki, a jedna od najpoznatijih je "*Sinuheova priča*".

U religijskim tekstovima najznačajniji su "**tekstovi piramida**"; "**tekstovi sarkofaga** " i "**knjige mrtvih**" (koje su pisane na papirusu), u kojima su napisane formule i molitve koje omogućuju pokojniku da prijeđe u vječni život. U vrijeme **III i IV dinastije** vlast egipatskih kraljeva bila je apsolutna, pa oni nisu imali potrebe za bilo kakvim **magičnim formulama** koje bi im osiguravale **zagrobni život**. Od V dinastije započinje proces jačanja svećenstva, pa kralj gubi nešto od apsolutne moći i zbog toga mu je potrebna **pomoć svećenika** prilikom prelaska u zagrobni život. Pomoć svećenika očituje se u sastavljanju **tekstova rituala** koje kralj izgovara na određenim mjestima u svojoj budućoj grobnici. To su poznati **tekstovi piramida**, a prvi puta su zapisani u piramidi **kralja Unasa iz V dinastije**. Tekstovi piramida su u stvari i prvi veliki zbornik religijske književnosti.

Egipatsko pismo najpoznatije je po **hijeroglifima** ili "**svetim urezima**", jer je to pismo pretežno korišteno za ukrasne natpise u piramidama, na sarkofazima, zidovima hramova....U svakodnevnom životu najviše se pisalo na **papirusu** (od tuda naziv za papir), pojednostavljenim oblikom pisma, tzv. **hijeratsko** ili **svećeničko pismo**, a kasnije još jednostavnijim **demotskim** ili **pučkim pismom**.

Egipćani su bili i dobri matematičari, mogli su odrediti "**pi**", rješavati jednadžbe sa dvije nepoznanice, itd. Imali su vrlo precizan kalendar, sa godinom od 365 dana (odredili su ga promatranjem zvijezde **Sirius**), a **Julije Cezar** prenio je taj kalendar u Rim, korigiran na **365¹/₄** dana preživio je do danas.